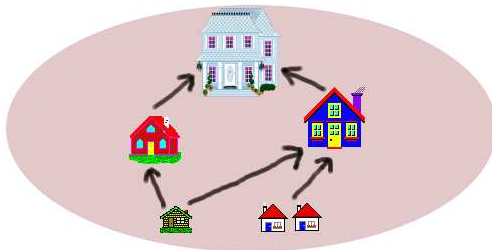

5 Uspořádané množiny, Uzávěry

V této lekci dále pokračujeme probíráním binárních relací na množinách jako nástroji vyjadřujícími vztahy mezi objekty. Zaměřujeme se nyní především na relace „srovnávající“ objekty podle jejich vlastností. Takto vágně opsané relace mívají jasné společné znaky, které se objevují ve formální definici relace uspořádání.

Stručný přehled lekce

- * Uspořádané množiny a relevantní pojmy k uspořádání.
- * Hasseovské diagramy uspořádaných množin.
- * Uzávěry relací – jak danou relaci „obohatit“ o zvolenou vlastnost.

Vlastnosti binárních relací, zopakování

Nechť $R \subseteq M \times M$. Binární relace R je

- **reflexivní**, právě když pro každé $a \in M$ platí $(a, a) \in R$;

- **ireflexivní**, právě když pro každé $a \in M$ platí $(a, a) \notin R$;

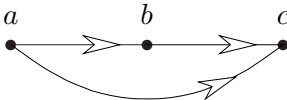
- **symetrická**, právě když pro každé $a, b \in M$ platí, že jestliže $(a, b) \in R$, pak také $(b, a) \in R$;

- **antisymetrická**, právě když pro každé $a, b \in M$ platí, že jestliže $(a, b), (b, a) \in R$, pak $a = b$;

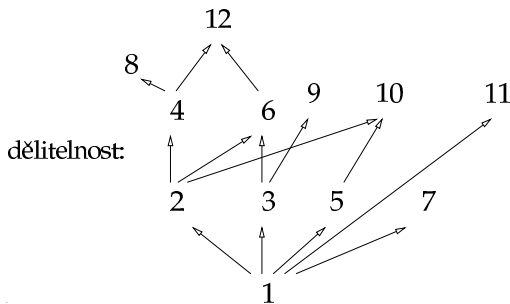
- **tranzitivní**, právě když pro každé $a, b, c \in M$ platí, že jestliže $(a, b), (b, c) \in R$, pak také $(a, c) \in R$.

5.1 Uspořádané množiny

- Relace $R \subseteq M \times M$ je *(částečné) uspořádání* právě když R je reflexivní, antisymetrická a tranzitivní. □ Tyto **tři vlastnosti** je tedy třeba ověřit k důkazu toho, že daná relace R je uspořádání. □
- Neformálně řečeno: uspořádání je taková relace $R \subseteq M \times M$, kde $(x, y) \in R$ právě když x je v nějakém smyslu „**menší nebo rovno**“ než y . □ Mohou ovšem existovat taková $x, y \in M$, kde neplatí $(x, y) \in R$ ani $(y, x) \in R$. (Pak říkáme, že x a y jsou *nesrovnatelné*.) □
- Zajisté jste se již neformálně setkali s „neostrým“ uspořádáním čísel \leq a „ostrým“ uspořádáním $<$. □ Všimněte si dobře, že námi definované uspořádání je **vždy „neostré“**. Avšak pokud byste chtěli definovat „*ostré*“ uspořádání, mělo by vlastnosti **ireflexivní**, antisymetrické a tranzitivní. (Příliš se však toto nepoužívá.)

- Jak **názorně** zobrazit (částečné) uspořádání?
Příklad zjednodušeného zakreslení (jsou vynechány šipky vyplývající z reflexivity a tranzitivity, viz Oddíl 5.3):

Všimněte si, že je zvykem „větší“ prvky kreslit nad ty „menší“.

Definice 5.1. Uspořádaná množina je dvojice (M, \sqsubseteq) , kde M je množina a \sqsubseteq je (částečné) uspořádání na M . \square

Definice: Uspořádání R na M je *lineární* (nebo také *úplné*), pokud každé dva prvky M jsou v R srovnatelné. \square

Bud' M množina všech studentů 1. ročníku FI. Uvažme postupně relace uspořádání $R \subseteq M \times M$ definované takto:

- $(x, y) \in R$ právě když x má alespoň takovou výšku jako y ; \square
- $(x, y) \in R$ právě když y má alespoň takovou výšku jako x ; \square
- $(x, y) \in R$ právě když x a y mají stejné rodné číslo. \square

Další ukázky **uspořádaných množin** následují zde:

- (\mathbb{N}, \leq) je lineárně uspořádaná množina, kde \leq má „obvyklý“ význam. \square
- $(\mathbb{N}, |)$, kde $|$ je relace dělitelnosti, je uspořádaná množina. Toto uspořádání není lineární. \square
- Bud' M množina. Pak $(2^M, \subseteq)$ je uspořádaná množina (říkáme *inkluzí*).

Příklad 5.2. Uspořádání „po složkách“.

Nechť (A, \leq_A) a (B, \leq_B) jsou uspořádané množiny. Definujme binární relaci \sqsubseteq na $A \times B$ předpisem

$$(a, b) \sqsubseteq (a', b') \quad \text{právě když} \quad a \leq_A a' \text{ a } b \leq_B b'.$$

Pak $(A \times B, \sqsubseteq)$ je uspořádaná množina. Toto usp. se nazývá „po složkách“. \square \square

Příklad 5.3. Lexikografické uspořádání.

Nechť (A, \leq_A) a (B, \leq_B) jsou uspořádané množiny. Definujme binární relaci \preceq na $A \times B$ předpisem

$$(a, b) \preceq (a', b') \quad \text{právě když} \quad \text{buď } a \leq_A a' \text{ a } a \neq a', \text{ nebo } a = a' \text{ a } b \leq_B b'.$$

Pak $(A \times B, \preceq)$ je uspořádaná množina. Navíc pokud \leq_A i \leq_B jsou lineární, je i \preceq lineární. Toto uspořádání se nazývá lexikografické. \square \square

Fakt: Jsou-li $(A_1, \leq_1), \dots, (A_n, \leq_n)$ uspořádané množiny, kde $n \geq 2$, pak množinu $A_1 \times \dots \times A_n$ lze uspořádat **po složkách** nebo **lexikograficky**.

Všimněte si, že lexikograficky se řadí slova ve slovníku. . .

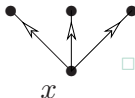
5.2 Další pojmy uspořádaných množin

Definice 5.4. Buď (M, \sqsubseteq) uspořádaná množina.

- $x \in M$ je *minimální* právě když pro každé $y \in M$ platí, že jestliže $y \sqsubseteq x$, pak $x \sqsubseteq y$.
(Tj. x je minimální právě když neexistuje žádný prvek ostře menší než x .)

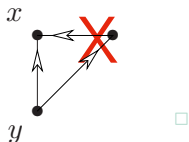

- $x \in M$ je *maximální* právě když pro každé $y \in M$ platí, že jestliže $x \sqsubseteq y$, pak $y \sqsubseteq x$.
(Tj. x je maximální právě když neexistuje žádný prvek ostře větší než x .)
- $x \in M$ je *nejmenší* právě když pro každé $y \in M$ platí, že $x \sqsubseteq y$.

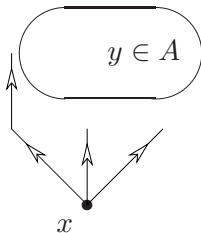

- $x \in M$ je *největší* právě když pro každé $y \in M$ platí, že $y \sqsubseteq x$.

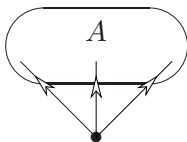
- $x \in M$ *pokrývá* $y \in M$ právě když $x \neq y$, $y \sqsubseteq x$ a neexistuje žádné $z \in M$ takové, že $x \neq z \neq y$ a $y \sqsubseteq z \sqsubseteq x$.

- $x \in M$ je *horní závora* (mez) množiny $A \subseteq M$ právě když $y \sqsubseteq x$ pro každé $y \in A$.
- $x \in M$ je *dolní závora* (mez) množiny $A \subseteq M$ právě když $x \sqsubseteq y$ pro každé $y \in A$.

- $x \in M$ je *supremum* množiny $A \subseteq M$, právě když x je nejmenší horní závora množiny A .
- $x \in M$ je *infimum* množiny $A \subseteq M$ právě když x je největší dolní závora množiny A .

□

- $A \subseteq M$ je *řetězec* v uspořádání \sqsubseteq právě když (A, \sqsubseteq) je *lineárně* uspořádaná množina.

□

Pozor! Některé uvedené definice mají dosti „netriviální chování“ na *nekonečných* množinách. Proto je budeme obvykle uvažovat jen nad konečnými množinami. . .

Relace předuspořádání

Definice: Relace $R \subseteq M \times M$ je *předuspořádání* (také *kvaziuspořádání*, nebo *polouspořádání*) právě když R je *reflexivní a tranzitivní*. \square

Rozdíl mezi uspořádáním a předuspořádáním je (neformálně řečeno!) v tom, že u předuspořádání srovnáváme prvky podle kritéria, které není pro daný prvek jedinečné.

V předuspořádání takto mohou vznikat „cykly“. \square

Tvrzení 5.5. Je-li \sqsubseteq předuspořádání na M , můžeme definovat relaci \sim na M předpisem

$$x \sim y \quad \text{právě když} \quad x \sqsubseteq y \text{ a } y \sqsubseteq x.$$

Pak \sim je ekvivalence na M , která se nazývá *jádro předuspořádání* \sqsubseteq . \square

Na rozkladu M/\sim pak lze zavést relaci \preceq definovanou takto

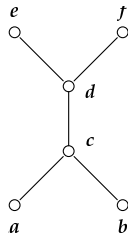
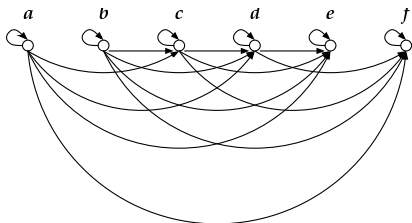
$$[x] \preceq [y] \quad \text{právě když } x \sqsubseteq y.$$

Pak $(M/\sim, \preceq)$ je uspořádaná množina. \square

Pro příklad si vezměme relaci dělitelnosti na \mathbb{Z} . Pak třeba $-2 \sim 2$. Jádro zde jsou dvojice čísel stejné absolutní hodnoty.

5.3 Hasseovské diagramy

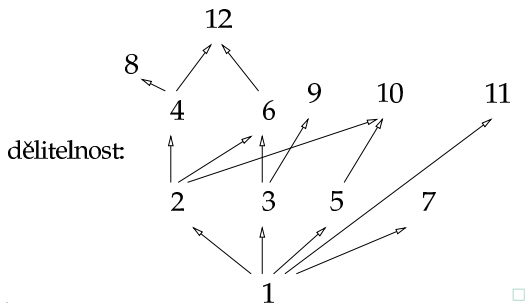
Hasseovské diagramy uspořádaných množin jsou přehlednější než grafy relací. Například:

Definice: *Hasseovský diagram* konečné uspořádané množiny (M, \sqsubseteq) je (jednoznačné) grafické znázornění vzniklé takto:

- Do první „horizontální vrstvy“ zakreslíme body odpovídající minimálním prvkům (M, \sqsubseteq) (tj. které **nepokrývají** nic). □
- Máme-li již zakreslenou „vrstvu“ i , pak do „vrstvy“ $i + 1$ (která je „nad“ vrstvou i) zakreslíme všechny nezakreslené prvky, které **pokrývají pouze** prvky „vrstev“ $\leq i$. Pokud prvek x „vrstvy“ $i + 1$ pokrývá prvek y „vrstvy“ $\leq i$, spojíme x a y neorientovanou hranou (tj. „čárou“).

Příklad 5.6. Relaci dělitelnosti na množině $\{1, 2, \dots, 12\}$ zakreslíme:

Jak vidíme, v Hasseově diagramu „**vynecháváme**“ ty hrany relace \sqsubseteq , které vyplývají z **reflexivity** či **tranzitivity**. To celý obrázek výrazně zpřehlední, a přitom nedochází ke ztrátě informace.

Lze vynechat i šipky na hranách, neboť dle definice všechny míří „vzhůru“.

Také pojem „**vrstvy**“ v definici je jen velmi neformální, důležité je, že větší (pokrývající) prvky jsou **nad menšími** (pokrývanými).

5.4 Uzávěry relací

Bud' V (nějaká) vlastnost binárních relací. Řekneme, že V je *uzavíratelná*, pokud splňuje následující podmínky:

- Pro každou množinu M a každou relaci $R \subseteq M \times M$ existuje alespoň jedna relace $S \subseteq M \times M$, která má vlastnost V a pro kterou platí $R \subseteq S$.
- Necht' I je množina a necht' $R_i \subseteq M \times M$ je relace mající vlastnost V pro každé $i \in I$. Pak relace $\bigcap_{i \in I} R_i$ má vlastnost V . \square

Fakt: Libovolná kombinace vlastností *reflexivita*, *symetrie*, *tranzitivita* je uzavíratelná vlastnost.

Antisymetrie *není* uzavíratelná vlastnost. \square

Věta 5.7. *Necht' V je uzavíratelná vlastnost binárních relací. Bud' M množina a R libovolná binární relace na M . Pak pro množinu všech relací $S \supseteq R$ na M majících vlastnost V existuje *infimum* R_V (vzhledem k množinové inkluzi), které samo má vlastnost V .*

Tuto „nejmenší“ relaci R_V s vlastností V nazýváme *V -uzávěr* relace R .

Tvrzení 5.8. Buď R binární relace na M .

- **Reflexivní uzávěr** R je přesně relace $R \cup \{(x, x) \mid x \in M\}$. \square
- **Symetrický uzávěr** R je přesně relace $\overleftrightarrow{R} = \{(x, y) \mid (x, y) \in R \text{ nebo } (y, x) \in R\}$. \square

Buď \mathcal{T} funkce, která pro každou binární relaci S vrátí relaci

$$\mathcal{T}(S) = S \cup \{(x, z) \mid \text{existuje } y \text{ takové, že } (x, y), (y, z) \in S\}$$

a $\mathcal{T}^i = \underbrace{\mathcal{T} \circ \dots \circ \mathcal{T}}_i$ budiž i -krát iterovaná aplikace funkce \mathcal{T} . \square

- **Tranzitivní uzávěr** R je přesně relace $R^+ = \bigcup_{i=1}^{\infty} \mathcal{T}^i(R)$. \square
- Reflexivní a tranzitivní uzávěr R je přesně relace $R^* = \bigcup_{i=1}^{\infty} \mathcal{T}^i(Q)$, kde Q je reflexivní uzávěr R . \square
- Reflexivní, symetrický a tranzitivní uzávěr R (tj. nejmenší ekvivalence obsahující R) je přesně relace $(\overleftrightarrow{Q})^+$, kde Q je reflexivní uzávěr R .

Význam reflexivních a symetrických uzávěrů je z předchozího docela zřejmý.

Význam tranzitivního uzávěru R^+ je následovný: Do R^+ přidáme všechny ty dvojice (x, z) takové, že v R se lze „dostat po šípkách“ z x do z .

A jak bylo dříve řečeno, antisymetrický uzávěr relace prostě nemá smysl.

Bud' $R \subseteq \mathbb{N} \times \mathbb{N}$ definovaná takto: $R = \{(i, i+1) \mid i \in \mathbb{N}\}$. Pak R^* je běžné \leq .